

8. SINIF T.C. İNKILAP TARİHİ - 3. ÜNİTE: YA İSTİKLAL YA ÖLÜM

İNGOGRAFİK DERS NOTU

Milli Mücadele'de Cepheler: Doğu ve Güney

DOĞU CEPHESİ

Mücadele Sebebi

Mondros Ateşkesi sonrası İngilizlerin desteğiyle Doğu Anadolu'da bir devlet kurmak isteyen Ermenilerin saldırıya geçmesi üzerine bu cephe açılmıştır.

Ordu ve Komutan

Bu cephede Osmanlı Devleti'nden kalan 15. Kolordu, Kâzım Karabekir Paşa komutasında savaşımıştır.

Askeri Başarı

Türk ordusu, Ermenileri yenilgiye uğratarak Sankamış ve Kars'ı geri almış, Gümri'ye kadar ilerlemiştir.

Gümri Antlaşması (3 Aralık 1920)

Ermenistan'ın barış istemesi üzerine imzalanmıştır. Bu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) imzaladığı ilk uluslararası antlaşmadır ve ilk siyasi zaferidir.

Antlaşmanın Sonuçları

Ermenistan, TBMM'yi tanıyan ilk devlet olmuş ve Sevr Antlaşması'nı geçersiz kabul etmiştir. Doğu sınırı güvence altına alınmış ve buradaki birlikler Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır.

GÜNEY CEPHESİ

Mücadele Sebebi

İngilizlerin işgal ettiği, sonrasında ise Fransızlara devrettiği Antep, Maraş ve Urfa gibi şehirlerde Fransız ve Ermeni zulmüne karşı halk direnişi başlamıştır.

Direnişin Gücü: Kuvâ-yi Milliye

Bu cephede düzenli bir ordu bulunmuyordu. Savaş, tamamen bölge halkının oluşturduğu Kuvâ-yi Milliye birlikleri tarafından yürütülmüştür.

Antep Savunması: Şahin Bey Destanı

Şahin Bey gibi kahramanların öncülüğünde Antep halkı, Fransızlara karşı 11 ay boyunca destansı bir direniş göstermiştir. Bu kahramanlıklarından dolayı TBMM tarafından 1921'de şehre "Gazi" unvanı verilmiştir.

Şahin Bey'in Mektubundan:
"Kirlı ayaklarmızın bastığı bu toprakların her zerresinde bir damla Türk kanı vardı... Düşman arabaları cesedimi çiğnemedi Antep'e giremez."

Urfa Savunması: "Şanlı" Direniş

Ali Saip Bey (Ursavaş) önderliğindeki Urfa halkı, Fransızları şehirden çıkarmayı başarmıştır. Bu başarısından dolayı 1984'te şehre "Şanlı" unvanı verilmiştir.

Cephenin Kapanışı: Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)

Batı Cephesi'nde kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Fransa ile Ankara Antlaşması imzalanmış ve Fransa, Hatay hariç işgal ettiği tüm topraklardan çekilmiştir.

Batı Cephesi: Zaferler ve Zorluklarla Dolu Bir Mücadele

1. İnönü Muharebesi - Düzenli Ordunun İlk Zaferi!

Düzenli Ordunun Kurulması
Düşmanı yurttan atmak için yeterli olmayan Kuvâ-yi Milliye birlikleri yerine, TBMM tarafından disiplinli ve tek bir merkezden yönetilen bir ordu kuruldu.

I. İnönü Muharebesi
(6-10 Ocak 1921)
Yunanlıların, yeni kurulan orduyu yok etme ve Ankara'yı ele geçirme saldırısı, Türk ordusunun savımsızlığıyla püskürtüldü.

Zaferin Sonuçları
(İç Politika)
Halkın düzenli orduya ve TBMM'ye olan güveni arttı. 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye) kabul edildi ve İstiklal Marşı milli marş olarak benimsendi.

2. Siyasi Başarılar Dönemi

Londra Konferansı
(21 Şubat - 12 Mart 1921)
I. İnönü Zaferi sonrası İtilaf Devletleri, TBMM'yi görüşmelere çağırdı. Anlaşma sağlanamasa da TBMM, uluslararası alanda hukuken tanınmış oldu.

Afganistan ile Dostluk Antlaşması
(1 Mart 1921)
TBMM Hükümeti'ni tanıyan ilk Müslüman devlet Afganistan oldu. Bu antlaşma ile iki ülke birbirine destek sözü verdi.

Moskova Antlaşması
(16 Mart 1921)
Sovyet Rusya ile imzalandı. Sovyetler, Misakımilli'yi tanıdı ve Sovr Antlaşması'nı reddetti. Doğu sınırımız güvence altına alındı. Bu, TBMM'yi tanıyan ilk büyük Avrupalı devlettir.

3. Mücadele Devam Ediyor

II. İnönü Muharebesi
(23 Mart - 1 Nisan 1921)
Yunanlıların Londra Konferansı'nın başarısızlığı üzerine tekrar salıverilmesiyle başladı ve yine Türk ordusunun zaferiyle sonuçlandı.

“Mustafa Kemal Paşa'dan Tarihi Telgraf: “Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs (kötü) talihi de yendiniz.”

İkinci Zaferin Sonuçları
İtalya, Anadolu'dan çekilme kararı aldı. Fransa, TBMM ile görüşmeler için Ankara'ya temsilci gönderdi. Halkın zafere olan inancı pekişti.

4. Büyük Yenilgi ve Kritik Karar

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri
(10-25 Temmuz 1921)
Yunan ordusunun büyük saldırısı karşısında Türk ordusu, daha fazla kayıp vermemek için Mustafa Kemal'in emriyle Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildi.

Yenilginin Ağır Sonuçları
Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar gibi önemli şehirler keyhedildi. Meclis'te moraller bozuldu ve başkent taşınması tartışıldı.

Başkomutanlık Yasası
(5 Ağustos 1921)
Meclis, ordunun hızlıca toparlanması için tüm yetkilerini 3 aylığına Mustafa Kemal Paşa'ya devretti. Bu, savaşın kaderini değiştirecek kritik bir adımdı.

Savaşın Ortasında Bir Eğitim Meşalesi: Maarif Kongresi

Kongre'nin Kimliği: Ne Zaman ve Neden?

Maarif Kongresi Nedir?

Milli Mücadele yıllarında, yeni Türk devletinin eğitim politikasını belirleme amacıyla Ankara'da toplanan eğitim şurasıdır.

Tarih: 15-21 Temmuz 1921

Kongre, ordunun Yunanlılarla Kütahya-Ezkişehir Muharebeleri'nde savaştığı kritik bir dönemde toplanmıştır.

Amaç: Milli Bir Eğitim Sistemi Kurmak

Mevcut eğitim ve öğretim sorunlarını tespit etmek, bu sorunları çözmek ve eğitimi milli bir temele oturtmak için kararlar alınmıştır.

Organizasyon

Dönemin Eğitim Bakanı (Maarif Nazırı) Hamdollah Suphi Tanrıver başkanlığında düzenlenmiş, açılış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa yapmıştır.

Atatürk'ün Vizyonu: Nasıl Bir Eğitim?

"Milli eğitimle yükselecek bir milletin maddi ve manevi gücü artar."

Mustafa Kemal Paşa, milli eğitimin bir milletin varlık mücadelesindeki en temel güç olduğuna inanıyordu.

Hurafelerden ve Yabancı Fikirlerden Arınmış Olmalı

Geçmişteki eğitim sistemlerinin en büyük harazının, yahencî kültürleri taklit etmek ve hurafelere dayanmak olduğunu belirtmiştir.

Milli ve Özgün Olmalı

Eğitim programları, Doğu ve Batı'dan gelen etkilerden uzak, milli tarihimize ve karakterimize uygun bir kültür olmalıdır.

Savaşın Gölgesindeki Tarihi Zaman Çizelgesi

10-24 Temmuz 1921:
Kütahya-Ezkişehir Muharebeleri
Türk ordusunun en zorlu smaslarından birini verdiği, ağır kayıpların yaşandığı savaylar.

15 Temmuz 1921:
Maarif Kongresi Toplanıyor
Mustafa Kemal, savaşa rağmen kongreyi ertelememiş ve bizzat katılarak eğitime verdiği önemi göstermiştir.

24 Temmuz 1921:
Ordu Sakarya'nın Doğusuna Çekiliyor
Savaşlardaki yenilgi sonrası stratalik bir geri çekilme kararı alınarak daha fazla kaybın önüne geçilmiştir.

5 Ağustos 1921:
Mustafa Kemal Başkomutan Oluyor
Meclis, tüm yekillerin için aşığına Mustafa Kemal Paşa'ya devrederek ona Başkomutanlık unvanını vermiştir.

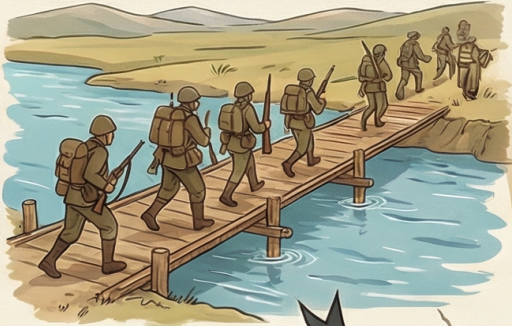

7-8 Ağustos 1921:
Tekalif-i Milliye Emirleri
Başkomutan Mustafa Kemal, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için halkı topyekil seferberliğe çağırarak emirleri yayımlamıştır.

Milli Mücadele'de Topyekûn Mücadele: Ordu-Millet El Ele

1. Kritik Eşik: Sakarya'nın Doğusu

Ordu Geri Çekiliyor: Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin ardından Türk ordusu, daha fazla kaçıp vermemek için Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmek zorunda kaldı.

Düşman Ankara Kapısında:
Yunan kuvvetlerinin Polatlı'ya kadar ilerlemesi, başkentini tehlikeye girmesine ve TMM'de büyük bir endişeye yol açtı.

2. Liderliğin Devralınması: Başkomutan Mustafa Kemal Paşa

Meclis'in Tarihi Kararı:
Başkomutanlık Yasası:
5 Ağustos 1921'de, Mustafa Kemal Paşa'ya meclisin tüm yetkileri üç aylığa devredilerek Başkomutanlık görevi verildi.

Amaç: Hızlı ve Etkili Kararlar Almak: Bu yasa ile ordunun sevk ve idaresinde turh kararlar alınıp uygulanması ve sorumluluğun tek elde toplanması hedeflendi.

**Başkomutan
Mustafa Kemal Paşa**

3. Topyekûn Seferberlik: Tekâlif-i Milliye Emirleri (7-8 Ağustos 1921)

Tekâlif-i Milliye Nedir?
Ordunun acil ihtiyaçlarını (yiyecek, giyecek, silah, cephane, ulaşım) karşılamak için halktan yardım istenmesini içeren 10 maddelik emirlerdir.

Tekâlif-i Milliye Nedir?
Ordunun acil ihtiyaçlarını (yiyecek, giyecek, silah, cephane, ulaşım) karşılamak için halktan yardım istenmesini içeren 10 maddelik emirlerdir.

Her Alleden Bir Kat Destek:
Her hanenin birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çanak hazırlayıp komisyona teslim etmesi istendi.

Tüccarın ve Halkın Elindekiler Orduya:
Tüccarların elindeki malların %40'ına, hallun elindeki silah ve cephenin tamamına bedeli sonra ödenmek üzere el konuldu.

Ulaşım için Milli Seferberlik:
Taşıt eşyalarının, ayda bir kaz 100 km'lik mesafeye ücretsiz olarak askerî nakliye yapması zorunlu kılındı.

4. Fedakarlığın Simgesi: İstiklal Yolu ve Milletın Dayanışması

İstiklal Yolu: İnebolu limanından başlayan ve Kastamonu-Çankırı üzerinden Ankara'ya uzanan, cepheye silah ve erzak taşınan hayati ikmal hattıdır.

İstiklal Yolu: Kurtuluşa Giden 344 km

Yolun Kahramanları:
Türk Kadını ve Halkı:
Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar, zorlu değa kuşullarında kağıularla veya sırtlarında mühimmat taşıyarak bu destanı yazdılar.

Cephe Gerisindeki Üretim: Halk, kurulan küçük etötyelerde ordu için mühimmat hazırlar ve bozulanları tamir ederken de büyük bir dayanışma örneği sergiledi.

“

Atatürk'ün Sözü:

“Vatanın bahtsız gününde yapılmakta olan kurtulma çabalarında en önemli başarı; millet fertlerinin tümünün varlık ve ruhayla bütün kuvvetlerinin birleştirilmesidir.”

”

Batı Cephesi'nde Nihai Zafer: Sakarya, Büyük Taarruz ve Mudanya

Sakarya Meydan Savaşı (26 Ağustos - 13 Eylül 1921)

Kurtuluş Savaşı'nın Son Savunması

Kütahya-Sakıyeşir yenilgilerinden sonra Yunan ordusunu durdurmak için yapılan bu savaş, Türklerin son savunma savaşı olmuştur.

Yaralı Başkomutan

Mustofa Kamal Paşa, savaştan hemen önce attan düşerek kaburga kemiğini kırmasına rağmen cepheye dönmüş ve savaşı 22 gün boyunca bizzat yönetmiştir.

Zafer ve Sonuçları:

22 gün süren savaş Türk ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Yunan ordusunun taarruz güzü kırıldı ve savunmaya çekilmek zorunda kaldı.

Gazi ve Mareşal Mustafa Kemal:

Bu zaferin ardından TBMM tarafından Başkomutanlık Mustafa Kemal Paşa'ya "Gazi" unvanı ve "Mareşal" rütbesi verilmiştir.

Kuvvetler Karşılaştırması (Sakarya Öncesi)

Türk Kuvvetleri	Yunan Kuvvetleri
96.326 Asker	120.000 Asker
54.572 Tüfek	57.008 Tüfek
825 Makineli Tüfek	2.768 Makineli Tüfek
196 Top	386 Top
2 Uçak	15 Uçak

Zaferin Siyasi Getirileri:

Kars Antlaşması
(13 Ekim 1921)
Kafkas Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüsten) ile imzalandı. Bu antlaşma ile Türkiye'de doğu sınırı kesin olarak çizildi.

Ankara Antlaşması
(20 Ekim 1921)
Fransa ile imzalandı. Fransa, TBMM'yi tanıyan ilk İktisadi Devleti oldu ve Oüney Cephesi'ndeki işgalini sona erdirdi. Hatay, üsel bir yönetimle Suriye'de kaldı.

Zaferin Siyasi Getirileri: Anlaşmalar Dönemi

Kars Antlaşması
(13 Ekim 1921)
Kafkas Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüsten) ile imzalandı. Bu antlaşma ile Türkiye'nin doğu sınırı kesin olarak çizildi.

Ankara Antlaşması
(20 Ekim 1921)
Fransa ile imzalandı. Fransa, TBMM'yi tanıyan ilk İktisadi Devleti oldu ve Oüney Cephesi'ndeki işgalini sona erdirdi. Hatay, üsel bir yönetimle Suriye'de kaldı.

Son Darbe: Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Savaşı (26 Ağustos - 18 Eylül 1922)

Taarruz Başlıyor
(26 Ağustos 1922)
Türk ordusu, yaklaşık bir yıllık hazırlığın ardından Afyon-Kocaeli'den itibaren 45.36'de topçu ateşiyle büyük bir bölünmüş taarruza başladı.

Düşman Kuşatılıyor
(30 Ağustos 1922)
Dumlupınar'da Mustafa Kemal Paşa'nın Mızdar yönettiği Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda Yunan ordusunun büyük bir bölümü kuşatılarak imha edildi.

İzmir'in Kurtuluşu
(9 Eylül 1922)
Türk ordusu, tarihi emri takip ederek İzmir'i girdi ve Batı Anadolu'nun Yunan işgalinden tamamen temizlendi. Batı Cephesi kapandı.

Kuvvetler Karşılaştırması (Büyük Taarruz Öncesi)

Türk Kuvvetleri	Yunan Kuvvetleri
207.942 Subay + Er	224.564 Subay + Er
102.282 Tüfek	83.660 Tüfek
2.825 Hıfzı Makineli Tüfek	5.115 Hıfzı Makineli Tüfek
838 Ağır Makineli Tüfek	1.299 Ağır Makineli Tüfek
340 Top	414 Top
8 Uçak	50 Uçak

Savaşın Sonu: Mudanya Ateşkes Antlaşması (11 Ekim 1922)

Askeri Safha Bitti, Diplomasi Başladı

Bu antlaşma ile Türk Kurtuluş Savaşı'nın eilahlı mücadele dönemi sona ermiştir.

Osmanlı Devleti'nin Hukukun Sonu

Antlaşma ile İstanbul'un TBMM yönetimine bırakılması, Gamanlı Devleti'nin hukukun sona erdiğini göstermiştir.

Savaşılmadan Kazanılan Topraklar

Doğu Trakya (Sıme, Kırklareli deldi), İstanbul ve Boğazlar, savaş yapılmadan diplomatik yollarla geri alındı.

İtilaf Devletleri'nin TBMM'yi Tanıması

İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, Helyg) manaye TBMM Hükümeti ile oturarak onun varlığını ve zaferini resmen tanımış oldu.

Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923): Türkiye'nin Tapu Senedi

Lozan Konferansı'na Giden Süreç ve Taraflar

**MUDANYA
ATEŞKESİ'NDEN LOZAN'A**
Kurtuluş Savaşı'ndaki askeri başarı, Kılal Devletleri'ni TBMM ile yeni bir boş antlaşması yapmaya zorladı.

**SALTANATIN KALDIRILMASI
(1 KASIM 1922)**
Hilaf Devletleri'nin Lozan'a hom TOMM'yi hom da İstanbul Hükümeti ol çağırması üzerine TBMM, sultanah kaldırarak mülletin tek temsilcisi olduğunu kanıtladı.

TÜRK HEYETİNİN HEDEFLERİ
Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek, tam bağımsızlığı sağlamak, kapitülasyonları ve Ermeni yurdu iddialarını kesin olarak reddetmek.

KONFERANSA KATILAN DEVLETLER
Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katıldı. Suviat Rusas ve Bulgeristan ise Boğazlar konusu için görüşmelere dahil oldu.

Lozan Barış Antlaşması'nın Önemli Maddeleri

SINIKLAR
Batıda Meriç Nehri sınır oldu, Bozcaada ve Gökçeada Türkiye ve bıraktı, Güney sınırı Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması'ndaki gibi kabul edildi. Irak sınırı (Wucud meselesi) çözülmedi, Türkiye ve İngiltere arasındaki görüşmelere bıraktı.

KAPİTÜLASYONLAR
Tamamen kaldırıldı. Bu, yeni Türk Devleti'nin ekonomik bağımsızlığını kazanması yolunda atılmış en büyük adımdır.

BOĞAZLAR
Boğazların yönetimi, başkanlığını bir Türk'ün yapacağı uluslararası bir komisyona bıraktı. Bu, Misak-ı Milli'ye tam uygun olmasa da önemli bir adımdı.

DIŞ BORÇLAR
Osmanlı'dan kalan borçlar, imparatorluktan ayrılan devletler arasında paylaşıldı. Düyün-u Umumiye idaresi kaldırıldı.

AZINLIKLAR
Türkiye'deki tüm azınlıklar Türk vatandaşları sayılarak ayrıcalıkları sona erdirildi. Yunanistan ile nüfus mübadelesi (değişimi) yapılması kararlaştırıldı.

SAVAŞ TAZMİNATI
Yunanistan'ın savaş sırasında verdiği zararlara karşılık Karaağaç ve çevresi savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verildi.

YABANCI OKULLAR VE PATRİKHANE
Yabancı okullar Türk kanunlarına tabi oldu. Fener Buni Patrihanası'nın ismi siyasi yetkileri kaldırılarak sadece dini bir kurum olarak İstanbul'a kalmaya izin verildi.

Sevr Antlaşması ve Lozan Antlaşması Karşılaştırması

SEVR ANTLAŞMASI (ÖLÜM FERNANI)	LOZAN ANTLAŞMASI (ZAFER BELGESİ)
	
Küçük bir Anadolu Sınırlar: Anadolu'nun ortasında küçük bir bölge Türklere bırakılıyordu. Kapitülasyonlar: En ağır şekilde devam edecekti, ekonomik bağımsızlık yoktu. Boğazlar: Türklerin temsilcisinin olmadığı uluslararası bir komisyon yönetecekti. Azınlıklar: Geniş ayrıcalıklara sahip olacaktı. Ordu: Ağırlıklı silahsız olmayan, 50.700 kişilik jandarma gücü olacaktı. Savaş Tazminatı: Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri'ne ağır bir savaş tazminatı ödeyecekti.	Misak-ı Milli ve Bugünkü Sınırlar Sınırlar: Misak-ı Milli büyük ölçüde gerçekleştirildi, bugünkü sınırlarımız çizildi. Kapitülasyonlar: Tamamen kaldırıldı, ekonomik bağımsızlık sağlandı. Boğazlar: Başkanı Türk olan uluslararası bir komisyon yönetecekti. Azınlıklar: Türk vatandaşları sayıldılar, ayrıcalıkları kaldırıldı. Ordu: Orduya dair herhangi bir sınırlama getirilmedi. Savaş Tazminatı: Yunanistan, savaş tazminatı olarak Karaağaç'ı Türkiye'ye verdi.

Antlaşmanın Önemi ve Sonuçları

**YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN
TAPU SENEDİ**
Bu antlaşma, yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını ve egemenliğini tüm dünya tarafından tanındığını gösteren hukuki bir belgedir.

**SEVR ANTLAŞMASI
GEÇERSİZ OLDU**
Lozan Antlaşması, Türklere yaşama hakkı tanımayan Sevr Antlaşması'nı tamamen geçersiz kılmıştır.

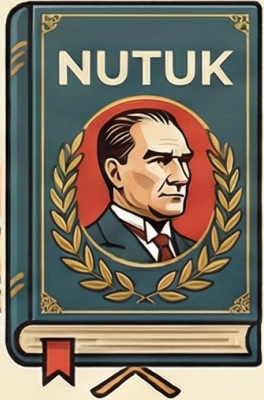
**MUSTAFA KEMAL
ATATÜRK'ÜN SÖZÜ**
"Bu antlaşma, Türk milletine karşı yüzyıllardan beri basılmış ve Sevr Projesi ile tamamlanmış sandığım büyük bir yıkımın sonu. Bu antlaşma, Türk milletine karşı yüzyıllardan beri basılmış ve Sevr Projesi ile tamamlanmış sandığım büyük bir yıkımın sonu. Bu antlaşma, Türk milletine karşı yüzyıllardan beri basılmış ve Sevr Projesi ile tamamlanmış sandığım büyük bir yıkımın sonu."

Milli Mücadele Dönemi'nde Sanat ve Edebiyat

Milli Mücadele döneminde yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel olaylar, dönemin sanatçı ve edebiyatçıları derinden etkilemiştir. Yazar, şair ve ressamlar, eserleriyle hem Milli Mücadele'ye destek vermiş hem de bu tarihi dönemin zorluklarını ve kahramanlıklarını gelecek nesillere aktarmışlardır.

Edebi Eserler: Mücadelenin Kalemle Yansıması

Atatürk'ün Anlatımıyla: NUTUK

Mustafa Kemal Paşa'nın 1919-1927 arasını anlattığı temel bir başvuru kaynağıdır.

Romanlarda Milli Mücadele Ruhu

Halide Edib Adıvar "Ateşten Gümlek" ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu "Yaban" romanlarıyla dönemi anlatmıştır.

Komutanlar ve Şairlerin Eserleri

Kâzım Karabekir "İstiklal Harbimiz" ve Mehmet Akif Ersoy "Safahat" gibi eserler de önemlidir.

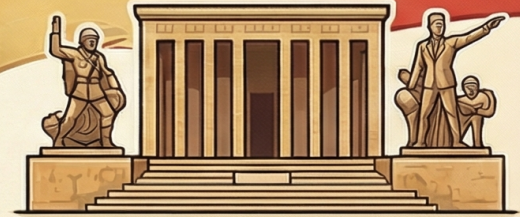
Görsel Sanatlar: Mücadelenin Tuval ve Taşa Yansıması

Tablolarda Fedakârlık

Halil Dikmen'in "İstiklal Savaşı'nda Mermi Taşıyan Kadınlar" tablosu, Türk kadınının kahramanlığını simgeler.

Anıtlarda Yaşayan Kahramanlık

Anıtlarda Yaşayan Kahramanlık

Anıtkabir'deki kabartmalar ve çeşitli anıtlar, Milli Mücadele ruhunu somutlaştıran önemli yapıtlardır.